

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

KUR'AN ve DİL

Dilbilim ve Hermenötik

SEMPOZYUMU

17 - 18 Mayıs 2001

VAN - 1982

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

17-18 MAYIS 2001

KUR'AN ve DİL – Dilbilim ve
Hermenötik- SEMPOZYUMU

Sahibi

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Vekili

Prof. Dr. Bekir TİLEKLİOĞLU

Düzenleme Kurulu Başkanı

Doç. Dr. Necati KARA

(İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanı)

Mizanpaj

Dr. Ömer KARA

Baskı

Bakanlar Matbaası / 0.442 235 48 35 ERZURUM

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
KUR'ÂN ve DİL -Dilbilim ve Hermenötik- SEMPOZYUMU

ELİF'TEN ALFA'YA YAZININ YOLCULUĞU

Yrd. Doç. Dr. **Mustafa SARICA***

Yazı bir günün işi değildir. Binlerce yıl önce mağara duvarlarına çizilen resimlerden alfabeye kadar bu buluşa katkıda bulunan yüzlerce kültür vardır. Bütün dünya kültürü ve uygarlığı 5300 yıl önce en büyük adımı atılan bir büyük girişimin ürünüdür. Ancak her yazı alfabe değildir. İlk yazı düzeninden alfabeye kadar daha alınacak binlerce yıllık yol vardır. Yazı uygarlıklara ne katmış, sözlü anlaşmanın egemen olduğu toplumlara ne getirmiştir?

Bilginin tutunduğu bir can simidi ve zaman içinde uçup giden sözün zamana demir atmasının bir yoludur yazı. Unutmanın kalkanı, bilgiyi biriktirmenin aracıdır. Çevresi nesnelere kuşatılmış insan için sahip olduğu bilinen beş duyu ve diğer karmaşık donanımları onun dışarıyı seyrettiği pencereleridir. Algıladığı her türlü bilgi kavramlaşarak belleğine yerleşir. İçinde yetiştiği toplumun iletişim geleneklerine uyarak bu bilgileri seslere kodlar. Artık bu şifreleme aynı dili konuşanlar için belleğe yerleşmiş bilgilerin yanında, duygu ve düşüncelerin de değiştirildiği bir ortama dönüşür. Bütün insanlık tek bir kavram dili kullanırken bu kavramları

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü

kodladığı sesler diller sayısındadır. Yazıdan önce söze ulaşan insan, kavramları önce sesleştirmiş, sonra yazıya dönüştürmüştür. İnsanlığın yazıyla tanışmasını ve yazının çağlar boyu süren yolculuğundan bir kesiti bir bildiri çerçevesinde izleyeceğiz.

Homosapiens denilen insanın günümüzden 100 000 yıl önce Afrika'da ortaya çıktığı bilinmektedir. Amerika kıtası ise günümüzden 12 000 20 000 yıl önce insanla buluşmuştur. Antropoloji bilimi Asya'dan Amerika'ya üç ayrı göç dalgası olduğunu kanıtlamıştır. Kitlelerin yer değiştirmesi sonucu diller dünyanın bir ucundan diğerine taşınmış ve taşınmaktadır. Ural-Altay dilleri Uzak Asya'dan Orta Avrupa'ya (Macaristan), hatta İskandinavya'ya (Finlandiya) kadar ilerlerken, Hint-Avrupa dilleri Avrupa'dan Amerika'ya, Avustralya'ya ve Yeni Zelanda'ya kadar uzanmıştır.

Bir yandan sönerken diğer yandan başka dilleri doğuran Latince, bugün İtalyanca, Fransızca ve İspanyolca gibi dillerde bıraktığı izlerde yaşamaya devam etmektedir. Öte yandan dünyadaki birçok dil sönmekte ve yitmektedir. Önümüzdeki yüzyıl içinde dünyadaki dillerin % 70'inin yok olacağını bütün belirtileri önümüzdedir.

Dünyada, 6000 kadar dil vardır. Bunların yalnızca 1200'ü hatırı sayılır kitlelerce konuşulmaktadır. Güney Amerika'nın Amazon bölgesinde iç örgüsü hala çözülememiş 120 kadar dilin varlığı bilinmektedir. Diller yaşayan ve kaybolan varlıklardır. Yazısı ve diliyle birlikte sönen kültürler kullandıkları şifrelerin de kaybolmasıyla geçmişe gömülmüşlerdir. Yüzyılları aşarak günümüze ulaşan Sümer, Etrüsk ve Latin dilleri her şeyi yutan zamana karşı yazıya tutunduğu için direnebilmiştir.

Özellikle üzerine eğildiğimiz kesite değinmeden önce, yazının doğduğu döneme ve topraklara bakıyoruz. Günümüzden 5300 yıl önce Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı geniş havzaya yerleşen Sümerler, ve Elamlılar bölgedeki gevşek ilkel yapıyı değiştirip site devletleri kurdular. Bataklik alanları kurutup, sulama kanalları açıp tarımı ve hayvancılığı geliştirdiler. Artan ürün, toplanan vergi ve gelişen ticari hayat sadece güçlü belleklerle kayda geçirilemiyordu. Önce küçük çakıl taşlarını üzerlerine bazı basit resimler işleyerek hatırlatıcı belge olarak kullandılar. Sonra kilden, küçük, para benzeri belletenler yapıp üzerlerine koydukları simgeleri ihtiyaçlarına göre çoğalttılar. Üzerlerine, kaç çuval tahıl teslim edildiği, ne kadar büyük ya da küçük baş hayvan verildiği geometrik çizimlerle işleniyordu. Bu bir tür senet sistemi, önce sayıların sonra yazının atası oldu. Bugün Irak sınırları içinde bulunan şimdiki adı Varka, eski adı Uruk olan bölgeden böyle binlerce tablet çıkarılmıştır¹.

¹ Février, G., James, *Histoire de l'écriture (Yazı Tarihi)*, Editions Payot, 1984, s. 102

Konuşurken çıkardığımız seslerin kafamızdaki kavram görüntüsüyle doğrudan ilişkisi yoktur. Sözgelimi, bir İngiliz ile bir Fransız ya da bir Türkün kafasındaki [ev] kavram görüntüsü arasında, anahtarlarıyla bir ayrılık yoktur. Ancak seslendirmeleri gerektiğinde biri, [house], biri [maison], diğerye [ev] diyecektir. İletişimde sesli yöntemi kullanmak isteseler, doğal olarak anlayamayacaklardır. Sümerlerin öncülük ettiği “**piktogram**” denilen resim yazısında ise gerçek nesnenin aslına uygun çizimi kullanıldığı için onu gören yada okuyan herkes kendi diliyle seslendirse bile, verdiği anlam aynı kalacaktır. Nitekim Akkadlar, Sümerleri yenerek ülkeyi ele geçirdiklerinde aynı yazı sistemini her simgeye kendi dillerinde bir ad vererek kullanmaya devam ettiler. Burada her resim bir sözcüğe karşılıktır. Dolayısıyla çevrelerinde ne kadar nesne varsa o kadar resim kullanmaları gerekiyordu. Sümerler üzerine uzmanlaşan bilim adamı **Kramer**'in deyişiyle “**Tarih Sümer'de başlar**”. Bilinen ilk yazı gibi ilk okul da Sümer'dedir. Küçük öğrencilere binlerce resmi öğretmenin zorluğu yanında tutumlu olmayışı da, onları bu yazıyı geliştirmeye ve resimlerin önemsiz ayrıntılarını terk etmeye itti. Böylece Sümerler resim yazısından daha tutumlu olan ve batıların “**küneiform**” dediği köşeli “**çivi yazısı**”na geçtiler. Artık bu aşamada resimler seçilir olmaktan çıktı. Bkz. Resim 1

Sümer yazısının gelişim aşamaları 1²

² Ouaknin. Marc-Alain, Les mystères de l'alphabet, Editions Assouline, s. 53.

Sümerler yazıp çizerken onları çevreleyen diğer örgütlü toplumlar buna seyirci kalmıyorlardı. Bu mucizevi sistem bütün insanlığın gerek duyduğu bir araçtı. Kaldı ki ticaret yaparken bilgileri kayıt için Sümer ve Elamlı yazıcılar kullanılıyordu. Tarihi bilgilerimiz önce Mısır'ın "hiyeroglif" denilen "kutsalyazı"yı Sümer resim yazısından etkilenecek kullanıma soktuğunu gösteriyor. Sümer topraklarını ele geçiren Akkadlar, Babilliler ve daha sonra Hititler bu yazıyı bünyelerine uydurarak, gereksinimlerine göre değiştirerek ve geliştirerek aldılar. Artık yazı insanlığın malı olmuştu. Ancak hala alfabe denilen sisteme ulaşılammıştı.

Alfabe her sözcüğün değil, her hecenin de değil, tek bir sesin tek bir simgeyle karşılandığı yazı düzenidir. Bu yolla binlerce nesne resmi çizmeye gerek kalmadığı gibi eğitim ve öğretimde de öğrencilere binlerce simgeyi öğretme gücünü ortadan kalkıyordu. Bu yazının bulunuşu kadar önemli bir başka aşamayı. Sınırlı sesleri kullanarak bütün dili seslendirmek. İşte bu, alfabenin sunduğu mucizevi bir yöntemdi. İnsanlığı bu noktaya getiren Fenikeliler oldu. M.Ö. 1000'li yıllarda yine Sami kökenli bu insanlar artık alfabe görüntüsü almış bir yazıyı kullanmaya başladılar. 22 simgeden oluşan bir yazı sistemiyle dillerindeki bütün sesleri karşılıyorlardı. Bir simgenin tek bir sözcüğü karşılması kullanılan simge sayısını sonsuzlaştırıyordu. Bunu önlemek için "akrofonı"yı keşfettiler. Yani bir simgenin ilk sesini benzer seslerle başlayan bütün sözcükleri yazmak için de kullanmaya başladılar. Bu sınırlama Fenikelileri önceki kültürlerden devraldıkları simgeler arasında bir seçim yapmaya itti. Sümer ve Akad kaynaklı yüzlerce simge arasında 22 tanesini kendi dillerini yazmak için seçtiler. Bu yazı tarihinin en önemli aşaması sayılır. Günümüzde dünyanın büyük bölümünün kullandığı yazı sistemi Fenikelilerin yaptığı bu simge seçimine dayanır. Fenikelilerin Akdeniz'deki faaliyetleri bu yazı sistemini bütün Akdeniz'e yaydı. Yunanlılar, Etrüskler ve Latinler (Romalıları) bu yazıyı kendi bünyelerine zorluk çekmeden uyarladılar. En büyük sorun, Fenike yazısının diğer bütün Sami dillerinde olduğu gibi sesli kullanmamasıydı. Yazıda yalnızca sessizler kullanılıyor, sessizler okuyanın yorumuyla çıkarılıyordu. Yani yazıya bakıldığı zaman sadece sessizler görünüyordu. Nitekim, bu durum bu tip yazıların çözümünüyle uğraşan bilim adamlarını çok uğraştırmıştır.

Fenikeliler tarihin gördüğü en denizci kavimlerdenidir. Suriye'ye yerleşip Akdeniz'e açılan limanlarından bütün bilinen dünyayla ticaret yaptılar. Yunanlılar yine öncelikle ticaret için Fenikeli yazıcılar ve saymanlar tuttular. Gelişen ticari ilişkiler Yunanlılara sadece para değil yazı ve alfabeyi de kazandırdı. Başlangıçta Fenike alfabesini olduğu gibi kabul ettiler. Birkaç yüzyıl onlar gibi sağdan sola yazdılar. Yunanlıların en büyük katkısı bu yazıya **seslileri** eklemek oldu. Böylece dünya gerçek bir alfabeyle tanışmış oldu³.

³ Gelb, I.-J., Pour une théorie de l'écriture, Flammarion, 1973, s. 196

Yunanlı tarihçi Herodot⁴, bu yazıdan “**Phoinikeia grammata**” yani “**Fenike Harfleri**” diye bahseder. Ayrıca Yunanlılar bu olayı **Kadmos** efsanesine de bağlarlar. Kadmos o çağda Yunanistan’da yaşayan bir Fenikelidir. Fenike Yazısının Yunanlılarca kullanılmasına öncülük etmiştir.⁵

Fenike Alfabetesi	Simge	Latin Alfabetesi		Fenike Alfabetesi	Simge	Latin Alfabetesi
Elif (<i>Boğa</i>)	𐤀	A	12	Lamed (<i>İğne, eğitim</i> ?)	𐤀	L
Beyt (<i>Ev</i>)	𐤁	B	13	Mim (<i>Su</i>)	𐤁	M
Cemel (<i>Deve</i>)	𐤂	G	14	Nun (<i>Balık</i>)	𐤂	N
Dalet (<i>Kapı</i>)	𐤃	D	15	Sâmikh (<i>poisson, merdiven, dayanak</i>)	𐤃	S, X
He (<i>Nefes</i>)	𐤄	H	16	Ain (<i>Göz</i>)	𐤄	O
Vav (<i>çivi</i>)	𐤅	V	17	Pe (<i>Ağız</i>)	𐤅	P
Gayn&Zayn (<i>silah</i>)	𐤆	Z	18	Sin	𐤆	S
Heth (<i>Çit, engel</i>)	𐤇	H	19	Kof (<i>Maymun</i>)	𐤇	Q
Teth (<i>kalkan</i>)	𐤈	T	20	Re's (<i>Baş</i>)	𐤈	R
Yed (<i>Kol</i>)	𐤉	İ, Y	21	Şin (<i>Diş</i>)	𐤉	S
Kaf (<i>El ayası</i>)	𐤊	K	22	Tav (<i>Haç, im</i>)	𐤊	T

Fenike Yazısı 1⁶

⁴ Bonfante, L., Chadwick, J., Cook, B. F., Davies, W. V., Healey, J. F., Hooker, J. T., Walker, C. B. F., *La naissances des ecritures (Yazıların doğuşu)*, Seuil, 1994, s. 291

⁵ Ouaknin. Marc-Alain, *Les mystères de l'alphabet*, Editions Assouline, s.107.

⁶ Ouaknin. Marc-Alain, *Les mystères de l'alphabet*, Editions Assouline, s.45.

Birçok aşamadan geçen Fenike kaynaklı Yunan alfabesi daha sonra Etrüskler tarafından Latinlere aktarılmış ve zamanla dünyanın büyük bir bölümüne yayılmıştır. Romalıları yazıyla buluşturan Etrüskler, sonradan eklemeli bir dil kullanan ve İtalya'nın Poldova bölgesine yerleşmiş bir kavimdir. Dilleri yapı açısından Türkçe'ye benzer. Hint-Avrupa ya da Sami dilleriyle bir ilgisi yoktur. Onlar da denizci bir toplumdur. Fenikelilerle ve Yunanlılarla ticaret yaparken aldıkları yazı sonraları Romalıları geçmiş ve bilinen gelişmelerden sonra da dünyada kullanılan en yaygın alfabe olmuştur. Aldığı son görüntüye rağmen, Latin alfabesi hala ne resim yazısı izlerini terk etmiş, ne de simge adlarındaki Arapça adlandırmalar bu büyük yolculuğa rağmen silinmiştir. Yunanlıların sonradan kendilerinin eklediği harfler dışında diğer bütün harflerin adları Arapçadır. **Alfa, Beta, Gama** diye alfabeyle sayan bir Grek için bu sözlerin, -harfleri adlandırma dışında- hiçbir anlamı yoktur. Çünkü bunlar alıntıdır. Hepsi Arapça'da bir anlam taşırlar⁷. Şimdi sırasıyla her harfte bu izleri araştıralım.

1. **A** Alpu, Elif, Alfa, A : Boğa

Sümerlerde, boğa başı, söz konusu hayvanla birlikte, bolluk ve bereket anlamlarında kullanılıyordu. Resim yazısı olduğu için bu simgeye tek başına bir çok anlama geliyor ve bu simgeyi gören, Sümer dilini bilmeseydi bile biçimden yola çıkarak anlamı bulabiliyordu. Başta tam olarak bir boğa biçiminde olan simge, çabuk yazma kaygısıyla değişikliğe uğradı. Anlamı seçmeye yarayan belirgin çizgiler korunarak, gereksiz bulunan ayrıntılar atıldı. Bunu, yazılan düzlem ya da araca bağlı olarak yazma yönünün değiştirilmesiyle oluşan düz, ters ya da yan yatmış simgeler izledi. Sümer ülkesini ele geçiren Akadlar, aynı yazıyı kendi dillerinde seslendirerek kullanmaya devam ettiler. Akadlar ve Babilliler Sami öbeğinden bir dili, Arapça'yı konuşuyorlardı. Görünümüyle anlam ileten bu simgeye kendi dillerinde "alpu" yani "boğa" dediler. Oysa Sümerler aynı simgeyi kendi dillerinde "ud" ya da "gud" diye söylüyorlardı. Bundan çıkan sonuç, resim yazısının değişik diller konuşanları bile anlaşırabileceğidir. Çünkü yapılan gönderme sesli koda değil kafadaki kavram görüntüsüdür. Akadlardaki "alpu", Aramilerde ve Fenikelilerde değişikliğe uğrayarak "elif" oldu. Eski Yunanlılar bu simgeyi "alfa" olarak dillerine taşıdılar. Sayısal olarak da "1"i ve "1000"i gösterir⁸.

⁷ Février, G., James, *Histoire de l'écriture (Yazı Tarihi)*, Editions Payot, 1984, s. 394,395

⁸ Ouaknin, Marc-Alain, *Les mystères de l'alphabet*, Editions Assouline, s123

2. **B** Bet, Beyt, Beta, B:Ev&Çadır

Yukardan bakınca bir ev planını gösteren bu simge evin girişini ve bazı değişik yazılımlarında, odaları ve içeride yakılan ateşe kadar birçok ayrıntı barındırır. Yunan Alfabesindeki adı “Beta” olan “Beyt” in Yunanca söylenişinden başka bir şey değildir. Yunanca olmadığı için bu dilde hiçbir anlamı yoktur. Yalnızca bu simgeyi gösterir. Almış olduğu son biçim, iki odalı bir ev yada yan yana kurulmuş iki çadır olarak anlaşılmaktadır. Bu simge adı “B” sesiyle başlayan ya da içinde bu sesin bulunduğu bütün sözcüklerin yazımında kullanılmıştır. Simge olarak, ev, ocak, içerisi, besin, aile yaşamı ve çift anlamlarında kullanılmıştır. Sayısal değeri “2”dir.⁹

3. **C** Cemel, Gama, G:Deve

Fenike , Yunan ve Latin alfabelerinin 3. simgesidir. Başlangıçta tamamı çizilen deve resminin tutumluk amacıyla korunan en belirgin bölümüdür. Devenin hörgüç yada boyun kısmını göstermektedir. Günümüz alfabelerinde bile resimyazısı özelliğini sürdüren bir görünümü vardır. Akrofonî yöntemiyle bu sesi taşıyan sözcüklerin yazıya geçirilmesinde kullanılır. Çıkış anlamı taşımak, iletmek, yolculuk yapmaktır. Zamanla evden çıkmak, olgunlaşmak, güven içinde olmak gibi anlamlar kazanmıştır. Sayısal değeri 3’tür¹⁰.

4. **D** Dalet, Delta, D : Kapı

Yunanlıların hala “Delta” olarak andıkları bu simge kapı, aralık, ya da boşluk anlamlarına gelir. Yerleşim ve barınak türüne göre çeşitlilik göstermiştir. Toprak ya da taş evlerden yola çıkarak bir dikdörtgen ile gösterildiği gibi çadır kapılarından hareketle de üçgen olarak çizilmiştir. Yazım yönüne ve yazım nesnesine bağlı olarak kapının baktığı yönler de değişmiş, sonunda soldan sağa yazılan yazı geleneğinde sağa bakar olmuştur. Hem girmek, hem de çıkmak anlamlarında kullanılmış **ilksesli** (=akrofonî) kuralınca bu sesle başlayan bütün sözcüklerin yazımına aracılık etmiştir. Sayısal değeri 4’tür¹¹.

5. **E** He, Epsilon, E : Nefes & Dua eden adam

Çıkışta tam olarak ellerini göğe açan ve diz çökmüş bir adam biçiminde olan bu simge, kimi ayrıntılarını yitirerek birkaç aşamadan sonra

⁹ a.g.e. s.133.

¹⁰ a.g.e. s. 143

¹¹ a.g.e. s. 153

bilinen E görüntüsüne ulaşmıştır. **He** adlandırması, dualarda geçen ve Tanrı anlamında kullanılan **Huve** kişi adılıdır. Bir soluktan oluştuğu için dua eden adam simgesine bu adın verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer simgelerde olduğu gibi, bu harf de yön ve biçim değişikliklerine uğramış ve bugün aldığı biçime ulaşılmıştır. Eski Yunanlıların bir kolu bu yazıyı **çiftyönlü** (=bustrofedon) olarak yazdığı için sola ve sapa dönük olarak yazılmış, yazı yönü sağa dönük olarak yerleştiğinde ise alt çizgisini (bacaklar) yitirerek bilinen biçimi almıştır. Sayı olarak 5'i gösterir¹².

6. **F** Vav, Digama, F : Çivi

Eski Sami dillerinde çivi anlamına gelen bu simge Fenikelilerden sonra Greklerde sağa ve sola yatmış olarak kullanılmış, ve doğrultuları birbirine eşitlendikten sonra bildiğimiz “**F**” görünümünü almıştır. Klasik Yunanca’da “**F**” sesi sonraları “**Phi**” ile karşılandığından “**Digama**” kullanımdan düşmüştür. Yunanca’da **V** sesi bulunmadığından onlar bu simgeyi dillerindeki bir sesliyi, “**U**” sesini göstermek için kullandılar¹³. Bugün Yunanca’da “**Upsilon**” adını taşıyan bu simge aynı görüntüyü korumuş, ancak değer değişikliğine uğramıştır. Buna karşılık Latinler Fenike Alfabesindeki değerini korumuş ve gösterim ve sıra değişikliğine gerek duymamışlardır. Gösterdiği sayı 6’dır¹⁴.

7. **G** Gayın ya da Zayın, Zeta G : Silah, Ok, Kılıç, Çarpışma

Fenikelilerde ok anlamına gelen bu simge kazandığı çeşitli görüntülerden ve gösterdiği sesin “**G**” ya da “**Z**” olarak seslendirilmesinden dolayı gerek Grek kolonilerinde (**Korint, Atina, Argos, İonya** gibi) gerekse Latinlerde (Romalılarda) ve çağdaş alfabelerde, “**G**” ve “**Z**” gibi iki ayrı simgenin yazımında kullanılmıştır. Sayı olarak 7’yi ifade eder¹⁵.

8. **H** Het, Eta, H : Çit, Engel, Duvar

Bugünkü görüntüsü hala resimyazı özelliğini koruyan bu simge, Fenikelilerde çit, duvar anlamlarına gelir. Çıkışta yatık olan bu simge çeşitli dönüşlerden sonra günümüzdeki konumuna ulaşmıştır. Artık, tek ve ortadan çizgili olarak kullanılmaktadır. Eski Yunanlıların **Eta** adını verdiği bu simge “**H**” sesinden sıyrılarak yalnızca “**E**” olarak söylenmektedir. Sayı olarak 8’i

¹² a.g.e. s. 163

¹³ Février, G., James, *Histoire de l’écriture (Yazı Tarihi)*, Editions Payot, 1984, s.388, 389

¹⁴ Ouaknin. Marc-Alain, *Les mystères de l’alphabet*, Editions Assouline, s. 173

¹⁵ a.g.e. s. 185

gösterir¹⁶. Bu sayıyla simgenin görüntüsü arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

9. **T** Tet, Theta : Kalkan, Korunak

Yunanca'ya ve Etrüskçe'ye **Theta** olarak geçen bu simge Latinlerce kullanılmamıştır. Sayısal değeri 9'dur¹⁷.

10. **I J Y**. Yod, Ye'd, Iota : El

Fenikelilerde el anlamına gelen bu simge günümüzde kullanılan **I, J** ve **Y** simgelerinin atasıdır. Uzanmış bir kol görünümünden çıkarak bir el biçimine dönüşmüştür. Almak ve vermek anlamlarında kullanılan bu simge "ilksesli" kuralınca Sami dillerinde "Y" sesiyle başlayan sözcüklerin yazımında kullanılmıştır. "P" ve "J" harfleri aynı simgeden doğan ve yakın seslerin yazımında kullanılır. Bugün birçok alfabede yine "Y" sesinin yazımında kullanılır. Sözelimi Alman alfabesinde "J" harfi "Y" olarak okunur. Sayısal olarak 10'u gösterir¹⁸.

11. **K** Kaf, Kappa, : El ayası, Avuçiçi

El ayası, avuç.içi anlamlarına gelen bu simge de almak ve vermek temel anlamlarında kullanılmış, sonradan alışveriş gibi, kimi yan anlamlar kazanmıştır. Yazı yönüne bağlı olarak parmakları gösteren çizgiler yön değiştirmiş, ve bugünkü görünümüne ulaşmıştır. Sayısal değeri 20'dir¹⁹.

12. **L** Lamed, Lam, Lambda, : İğne, Eğitim

Yunanca'ya **Lambda** olarak geçen bu simge iğne anlamındadır. Gelişmelere bağlı olarak "L" sesiyle başlayan bütün sözcüklerin yazımında kullanılmıştır. Yön sorunu bu iğnenin eğik bölümünün baktığı yönü de etkilemiştir. Hem sağdan sola hem de soldan sağa yazılmış, yazım yönüne göre eğik bölüm yön değiştirmiştir. Burada daha çok hayvanları harekete geçirmek için kullanılan iğne söz konusudur. Nitekim bu simgenin kazanılmış anlamları arasında hareket geçirmek, yürütmek gibi eylemler vardır. İşin içinde yönlendirmek olduğu için zamanla, eğitmek, öğrenmek ve öğretmek anlamları da kazanmıştır. Onluk düzende 30'yi göstermede kullanılır²⁰.

¹⁶ Ouaknin. Marc-Alain, Les mystères de l'alphabet, Editions Assouline, s. 195

¹⁷ a.g.e. s. 327

¹⁸ a.g.e. s. 207

¹⁹ a.g.e.s. 217

²⁰ Ouaknin. Marc-Alain, Les mystères de l'alphabet, Editions Assouline, s. 229

13. **M** Mim, Mu,: Su

Fenike simgeleri içinde resim yazısı özelliğini en çok koruyan farflerden biridir. Deniz veya herhangi bir su kütesini gösterir. Dalgalı biçiminden de anlaşılacağı gibi su yüzeyindeki çarpıntıyı simgeler. Günümüzdeki biçimi de aynı görüntüyü vermektedir. Yatay olarak yazıya girmişse de dikey olarak da kullanılmıştır. Kökenbilim açısından Arapça **ma** ve **mayi** sözcükleri ile ilişkilidir. Yön değişiklikleri sonrasında bu simge de değişmiş ve uzun çizgisi kısasıyla eşitlenerek **M** biçimine dönüşmüştür. Eylem, salınım, akıntı ve güç anlamlarına gelir. Sayı olarak 40'ı gösterir²¹.

14. **N** Nun, Nu,: Su yılanı & Balık

Çizgilerinden de anlaşılacağı gibi ayağa kalkmış bir kobrayı ya da kıvrılmış bir yılanı gösteren bu simge Mısır kutsal yazısında da (hiyeroglif) vardır. Kıvrımları artan ya da eksilen bu Nun harfi, dikey ya da yatay yön değişiklikleri sonucu dalgalı bir değişim izlemiş bugün ters N dediğimiz, bir kolu kısalıp diğerine eşitlenmiş biçimine ulaşmıştır. Yazım yönünün de etkilediği bu simge günümüzdeki görünümüne kavuşmuştur. Yunanca'ya **Nu**, Latince'ye **N** olarak geçip gerçek görüntüsünden çok şey yitirmemiştir. Sayısal değeri 50'dir²².

15. **S, X** Samih,: Balık kılıcı (=Merdiven, Dayanak, Basamak)

Arapça'da basamak, dayanak anlamlarına gelen bu simge balık kılıcının merdiveni andırmasından dolayı bu görüntü ile gösterilmiştir. Latin alfabesinde sırası değişmekle beraber, görüntüler arasında değişimin aşamaları izlenebilmektedir. Bugün kullanılan biçimi en çok tutumluluğa uğramış durumudur. Önce diğer basmalar atılmış, sonra geriye kalan iki çapraz çizgi el yazısında olduğu gibi eğim kazanmış ve bilinen görüntüsüne ulaşmıştır. Latince'de "ks" Yunanca'da ise "k" sesini göstermektedir. Sayı olarak 60'tır.

16. **O** Ayn, Omicron,: Göz

Göz anlamına gelen **Ayn**, bu simgenin hem adı, hem de bu nesnenin okunmuş halidir. **İlksesli** kuralınca sonraları **O** ile başlayan seslerin

²¹ a.g.e. s. 40

Quaknin. Marc-Alain, Les mystères de l'alphabet, Editions Assouline, s. 258

yazımında kullanılmıştır. Değişim geçirirken ortasına bazen göz bebeğini simgeleyen bir nokta aldığı da olmuştur. Sonraları bu ayrıntı terkedilmiştir. Bakmak, görmek danışmak anlamlarında kullanılmıştır. Sonraları görünmek kaybolmak gibi yan anlamlar kazanmıştır. Göz, kaynak ve su anlamları da vardır. Sayı olarak 70'i gösterir.²³

17. **P** Pe, Pi,: Ağız

Sami dillerinde ağız anlamına gelen **Pe** sözcüğü aynı zamanda yukarıda verilen simgenin de adı olarak kullanılmıştır. İkinci sıradaki simge insan ağız biçimini oldukça belirgin olarak göstermektedir. Sola dönük olarak yola çıkan bu simge yazım yönü etkisiyle değişik biçimlere bürünmüş, zamanla kıvrık kısmının gövdeyle birleşmesi sonucu bildiğimiz P harfine dönüşmüştür. Mısır ve Etrüsk yazısında kullanılan ve değişik yönlere bakan biçimleri var olmakla birlikte Fenike yazısı temel biçimini her zaman korumuştur. Bununla beraber bazen dar bir dikdörtgen () biçimini aldığı çeşitlerine de rastlanmıştır. Doğal olarak, konuşmak, yemek yemek, solunak ve gülmek gibi temel anlamlarda kullanılmış ilkesli ilkesinin uygulanmasıyla da "**P**" sesiyle başlayan sözlerin yazılmasında kullanılır olmuştur. Yunanca'ya matematikte de kullanılan ünlü **Pi** (π) simgesini kazandırmıştır. Yine Yunanca'da **Phi** olarak adlandırılan simge (Φ), Sami dillerinde ağız anlamında kullanılan simgenin bir başka çeşidinden yola çıkılarak kabul edilmiştir. Sayı olarak 80'i göstermektedir²⁴.

18. **S**, Sin : Şın simgesinin bir türü

Sayısal değeri 90'dır.

19. **Q**, Kof, K : Maymun

Kökene oldukça tartışmalı olan simgelerden biridir. **Ouaknin** gibi birçok yazıbilimci, Sami dillerinde maymun anlamına gelen **Kof**(=**maymun**) sözcüğünden geldiğini savunur. Diğer görüşler arasında **yüz**, **balta**, **iğne deliği** gibi öneriler vardır. Ancak sesbilim ve görüntü açısından **Kof** yani **Maymun** daha inandırıcıdır. Bu simge de değişik aşamalardan geçmiş, Yunanca ve **Etrüskçe**'de kullanıldıktan sonra Latin alfabesindeki yerini almıştır. Erken Yunanca'da **Koppa** olarak yerleşen **Kof** klasik Yunanca'dan itibaren kullanımdan düşmüştür²⁵. Ancak Etrüskçe'nin korumasında Latince'ye geçmiş ve günümüz alfabelerinin çoğunda hala işlek olarak

²³ a.g.e. s. 268

²⁴ Ouaknin. Marc-Alain, Les mystères de l'alphabet, Editions Assouline, s. 281

²⁵ Février, G., James, *Histoire de l'écriture (Yazı Tarihi)*, Editions Payot, 1984,s. 392,393

kullanılmaktadır. Türkiye’de yapılan Harf Devriminden sonra Latince’den alınmayan harfler arasındadır. Sayısal değeri 100’dür²⁶.

20. R, Re’s, Reş : Baş

Başlangıçta tam bir baş olarak resmedilen bu simge, sonraları yalnızca gölge olarak çizilmiş, sonra daha da basitleştirilerek Sümer yazısındaki gibi başı temsil eden bir yuvarlak ve gövdeyi gösteren bir çizgi ile yazılır olmuştur. Yine yazıda yön değişiklikleri kendini göstermiş, bazı ayrıntıların atılmasından sonra, Yunanca’daki **Pi** ile ve Fenike yazıtlarında da bazen **Bet** (=Beyt=Ev) ile karışmıştır. Baş anlamı çıkış anlamı olmakla birlikte, zamanla **başlangıç**, **beyin**, **kafatası** gibi yan anlamlar kazanmıştır. **Başkan**, **doğuş**, **doruk** gibi yan anlamlar bunu izlemiştir. Sayı olarak **Kof** ile birlikte ondalık düzenden çıkarak yüzdeler düzen içinde **Kof**’u izleyerek **200**’ü göstermede kullanılmıştır²⁷.

21. S, Şın, Sigma S : Diş

Diş anlamına gelen bu simge Yunanca’ya **Sigma** adı altında geçmiştir. Görüntüsüyle ağız içindeki dişleri gösterir. Yazım yönü değişmelerine bağlı olarak biçim değişikliklerine uğramıştır. **Çiğnemek**, **ezmek**, **küçültmek** gibi anlamlarda kullanılmıştır. 300 sayısını gösterir²⁸.

20. T, Tav, Tau, T : İm, İz, İşaret

İki çapraz çubuktan oluşan bu simge **im**, **iz**, **işaret** anlamlarındadır. Birkaç değişimden sonra üst kısmı silinerek bilinen görüntüsüne ulaşmıştır. Yazıtlar üstünde tanınması en kolay simgelerden biridir. İlk sesi **T** ile başlayan sözcüklerin yazımında kullanılarak alfabeğe girmiştir. Yunanca’ya **Tau** olarak geçmiştir. Bellilik olarak kullanılan iki çapraz çubuktan yola çıkılarak Fenike yazısına girmiş, ve ufak tefek değişikliklerle günümüz alfabelerindeki yerini almıştır. **Birlik**, **dayanışma** ve **destek** anlamlarını kazanmıştır. Sayısal değeri **400**’dür²⁹.

Sonuç olarak, incelediğimiz bu 22 simge bugün Latin ya da Yunan kökenli olarak bilinen alfabelerin atasıdır. Bunlardan pek azı tanınmayı güçleştirecek kadar değişmiştir. Günümüz alfabelerine eklenen diğer simgeler de Fenike alfabesinin kimi harflerinin değişik evrelerinden alınarak kullanıma sokulmuştur. Fenike alfabesinde tamamı sessizleri göstermek için

²⁶ Ouaknin. Marc-Alain, Les mystères de l’alphabet, Editions Assouline, s. 293

²⁷ Ouaknin. Marc-Alain, Les mystères de l’alphabet, Editions Assouline, s. 303

a.g.e. s. 313

²⁹ a.g.e. s. 323

kullanılan simgelerden bazıları Yunan alfabesinde seslilere bağlanmıştır. Böylece Yunanca'da bulunmayan ve boğazdan söylenen "Ayn", Yunanca'da "Omicron" adı verilen bir sesliyi göstermek için kullanılırken Fenikelilerin "Vav" adını taşıyan simgesi ilginç uyarlamalarla "U", "V" ile "W"ye dönüştürüldü. "He" sessizi Yunanca'da "Epsilon"a, "Elif", yine bir sesli olan "Alfa"ya, "Het" ise Yunanca'da "Eta"ya (H) dönüştü. "Y" ise "Upsilon" olarak "ü" seslisini gösterdi.

Bu bildirinin sunmak istediği bir başka sonuç, günümüz alfabelerinde bulunan simgelerin hala resim yazısı özelliklerini yitirmediğidir. Bir kısmı Sümerlere dayanan bu simgeler binlerce yılın, Aramiler, Fenikeliler, Yunanlılar, Etrüskler ve Romalılar gibi yüzlerce kültürün eleğinden geçtikten sonra, insanlığın ortak birikimi olarak söze aracılık yapmayı sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

- Bonfante, L., Chadwick, J., Cook, B. F., Davies, W. V., Healey, J. F., Hooker, J. T., Walker, C. B. F., *La naissances des écritures (Yazıların doğuşu)*, Seuil, 1994
- Calvet, Louis-Jean, *Histoire de l'écriture*, Coll.Pluriel, Hachette, Paris, 1996
- Diringer, David, *The Alphabet. A Key to the history of mankind (İnsanlık Tarihinin Anahtarı, Alfabet)*, Vol. I & II, Hutchinson & Co., Londres, 3ème édition, 1968
- Durand, Will, *Histoire de la civilisation (Uygurluk Tarihi)*, Tome IV, Editions Rencontre, Lausanne, 1962
- Etiemble, R., "Écriture", *Encyclopædia Universalis (Universalis Ansiklopedisi)*, Vol. V, pp.946-951, Paris, 1970
- Gelb, I.-J., *Pour une théorie de l'écriture (Bir Yazı Kuramı İçin)*, Flammarion, 1973
- Février, G., James, *Histoire de l'écriture (Yazı Tarihi)*, Editions Payot, 1984
- Imprimerie Nationale, *De Plomb, d'encre et de lumière*, Paris, 1982
- Jean, G., *L'Écriture mémoire des hommes (İnsan Belleği Yazı)*, Coll. Découverte, Gallimard, Paris, 1987
- Hooker, J-T., *La Naissance des écritures: du cunéiforme à l'alphabet (Köşeliden Alfabeye Yazının Doğuşu)*, Seuil, Paris, 1994
- Lafforgue, G., "Alphabet", *Encyclopædia Universalis (Universalis Ansiklopedisi)*, Vol.I, pp.798-800, Paris, 1970

Ouaknin. Marc-Alain, *Les mystères de l'alphabet (Alfabenin Sırları)*, Editions Assouline

Zali, Anne & Berthier (Annie) (Dir.), *L'Aventure des écritures (Yazuların Macerası)*, Bibliothèque Nationale de France, Paris, 1997